

Somogyi Károly gyűjteménye a szegedi Somogyi-könyvtárban

Nagy Erzsébet

1880. április 26-án ajánlotta fel könyvtárát Szeged városának *Somogyi Károly* esztergomi kanonok. Az alföldi várost az egy évvel korábban szinte teljesen elpusztító árvíz után hazai összefogással és nemzetközi segítséggel erőteljes lendülettel kezdték újjáépíteni. A város modern arcúlatát is ekkor alakították ki. Somogyi felajánlásával az „Alföld fővárosának” szellemi újjáépítését alapozta meg. Előrelátóan gondolt arra is, hogy Szegeden hamarosan tudományegyetem létesül, s az ő rendszerezett, 43 701 kötetes gyűjteménye alapját képezheti majd az egyetem működésének is. Felajánlásában leszögezte, hogy a könyvtár Szeged város örök és elidegeníthetetlen tulajdonát képezi, feladata „*a nemzeties irányú közművelődést és tudományosságot az ország nagy terjedelmű déli vidékén terjeszteni*”. A *közművelődés és a tudományosság* együttes szolgálatát fogalmazta meg az 1881. február 15-én kelt Alapítványi oklevél is.

Az alapító

Somogyi Károly (1811-1888) a múlt század közepének szellemi, egyházi-irodalmi életében jelentős szerepet töltött be. Kiadója és szerkesztője volt a *Religio és Nevelés* című folyóiratnak; a magyar nyelvű egyházi irodalom kialakításáért, valamint a valláserkölcsei nevelés hatékonysága érdekében nemzeti nyelvű olvasmányok megírására ösztönözte paptársait, s írásaikat közölte a *Religióban*. Alapító tagja, igazgatója, alelnöke volt a Szent-István-Társulatnak, amelynek kiadói irányvonalát hosszú időn át Somogyi elképzelése határozta meg.

Tudományos tevékenységet is folytatott, a pesti egyetem hittudományi karán doktorált, itt oktatott is, majd az egyetem ‘bekebelezett tudora’ (címzetes tanára) lett. 1859-ben tartotta székfoglaló előadását (*A bölcsészet lényege- és feladatáról* címmel) a Magyar Tudományos Akadémián, amelynek révén a II. Filozófiai Osztály tagja lett.

Izgalmas és szinte teljesen ismeretlen az a szerep, amit 1848 márciusa után, a forradalom és szabadságharc alatt töltött be. Ebben az időszakban ugyanis *nyomdatulajdonos* volt Somogyi. Várcott a forradalmi napok összes nyomtatványa az ő nyomdájában készült. A híressé vált, radikális szellemű újság, a *Marczius tizenötödike* ugyan csak az ő pesti nyomdájából került ki.

Ez az aktív és szerteágazó tevékenység el-
lentmond annak a szinte idealizált képnek, amit a
könyvtár alapítása idején, a hála kifejezésé-
ként alkotott róla *Mikszáth Kálmán*, majd 50 évvel ké-
sőbb *Móra Ferenc*. Ők a világtól elvonult, köny-
veinek élő, tudós, jószágos öreg pap képét rajzol-
ták meg. Valójában ennél sokkal színesebb, el-
lentmondásosabb egyéniség volt.

Az *ellentmondásosság* volt talán legjellem-
zőbb személyiségére.

Református vallást kapott a keresztségben
(gyermekként katolizált) – esztergomi kanonok
lett. Konzervatív papnak tartották – könyvtárában
sok, a pápa által tiltott természettudományos mű
található. 'Fejedelmi gazdagságot' sejtető könyv-
gyűjteménye – szinte fukar, önmagával szemben
kimondottan igénytelen életmód. Vakfegyelem –
ugyanakkor éles kritika egyházi feljebbvalóival
szemben. Állandó közlésvágy, gondolatainak
azonnali, 'nyomdatiszta' rögzítése – mégis alig
publikált valamit. Alázatos szerénység – határo-
zott öntudat. Egyéni tragédiája, hogy az olvasás-
nak, a tudás megszerzésének élve, öregkorára
csaknem teljesen megvakult.

Kanonokként az esztergomi Bibliothecára
kellett volna hagynia könyvtárát, ehelyett ő, még
életében, Szegednek adományozta azt. Szeged
szentként tisztelte, Esztergom városa pedig meg-
lopha, elárulva érezte magát.

Esztergomi hála

*Esztergomi hála*¹ címmel ellátott kéziratában
Somogyi említi a *Gomi Misi* című élc lapot, „mely-
nek legelső számában (1880. május első hete!) a
szegedi könyvtár alapításáért mar, megírván:
Páratlan meglepetés. Sehol az országban nem
tett oly csudás hatást főtisztelendő Somogyi Ká-
roly esztergomi kanonok hazafias nagy áldozat-
teljes tette, midőn 70 ezernyi kötetből álló drága
könyvtárát Szegednek ajándékozta, s annak fenn-
tartási költségére évi ezer forintot biztosított, –
mint a világ közepén Esztergomban, hol a szegé-
nyek ő nagysága nevének hallatára éhlázt kap-
nak. E nagyszerű tettben szabad legyen Pál for-
dulása ünnepét szemlélnünk, hogy Esztergom
iránt nem leend ezentúl oly idegen – mostoha.” ...
Az aljas rágalmozó irigyli Szegednek az ado-
mányt; – folytatja Somogyi – s miért? Tehát, Esz-
tergomnak nincs könyvtára? nincs módja magát

ismeret- és műveltségben gazdagítani? Hiszen
ott van a nagy érseki s káptalani könyvtár! Há-
nyan használják? Kik olvasnak itt jó könyveket
éveken át? ... Vagy csak is az ezer forintnyi évi
adomány szúrja szemét? De hisz ez a megkez-
dett művek, folyóiratok kiegészítése- és folytatá-
sára lesz fordítva, ... bizonyára nem sok évekre,
míg élek... Vagy azt gondolja, ha egyiknek ennyit
adhattam, adhatok a másiknak is? Eszetlen...
Egy életet kétszer nem áldozhatok fel."

Somogyi könyvtárképe

Somogyi könyvtáralakító tevékenységének
irányelvei meglepően modernnek, demokratiku-
sak, s talán a mai napig nem teljesen megvalósult
elképzelések. Lappangó (vagy elveszett?) fel-
jegyzéseiben² így ír erről: „Szerintem egy könyv-
tár éppen nem puszta mulatóhely, hol az ember
élvezetet keres, hanem fő főiskola, mely a facul-
tasokban nyert ismereteket tökéletesítse, a ta-
paszталást pótolja, s az egész életnek biztos irányt
adjon. Nem is önző célból állítandó fel egy könyv-
tár, hogy csak most és nekem legyen benne örö-
mem és hasznom: közhasznúvá kell tenni, mi va-
lóban jó és szükséges és főleg azt, mit sem a sze-
gényebb sorsúak, sem a hozzá nem értők soha
létre nem hozhatnak. Egy, minden életbevágó tu-
dományszakot képviselő könyvtár, nem merő hal-
maza esetleg áruba bocsátott mindenféle becses
és becstelen könyveknek; hanem rendszeres
összeillesztése azon kútfőknek, melyekből a min-
den időkbeli értelmi s erkölcsi haladás bizonyítvá-
nyait és (a tudatlanokra nézve) kútfőit, kéziköny-
veit merítjük: hogy minden, ki valamely, a közjóra
nézve is, de az egyénnek is hasznos, üdvös élet-
pályát választ, s nem képes az erre szolgáló jó
könyveket megszerezni, e neki is megnyitott in-
tézetben célravezető útmutatást nyerjen.

Én nemcsak minden idők és nemzetek irodal-
mából igyekeztem a legjelesebbet (mi nem egy a
legdrágábbal), a leghasználhatóbbat megszerez-
ni, hanem főleg azon korszak jellemző képét
akartam az ez időbeli munkákban lehető leghí-
vebben előtüntetni, mely korszakot, még pedig
mint magyar és kath. pap megéltem. E korszak
elég nevezetes arra, hogy a világtörténelemben
szerepeljen. ...

Azt is merem állítani, hogy az általam gyűjtött könyvek közt nem egy van, melynek párját a leg-hírnevesebb könyvtárak birtokosai is hiában fogják egykor keresni. ...

Egyesek gyűjthetnek csak általuk kiválasztott célra szolgáló műveket s ezekből is csak az ő nézeteiknek megfelelőket; de nagyobb közhasználatnak átadott könyvtárnak nem jó egyoldalúnak vagy éppen pártosnak lennie. Itt mindenkinek joga van az igazságot a tudományok, ismeretek minden ágában, legalább a valódi műveltséghez tartozókban keresni, s annál jobb, ha minél többet feltalálhat, s minél kevesebbet keres haszontalanul.

De azért mindent egy könyvtár sem nyújthat. Napjainkban a többféle művelt nyelvek annyiféle irodalmat teremtettek, hogy valamennyit egyenlő részrehajlatlansággal felkarolni lehetetlen. Ezt a párizsi könyvtár sem teheti, mint a british Museum sem. Pedig kívánatos volna, hogy egy ily világkönyvtár léteznék. Lehet, valamikor ez is létesül, mint sok más, mit évezredekig lehetetlennek hitt az emberiség.

Addig is a magyar népnek csak magyar földön és magyar érzelmű honfi szerezhethet némileg megfelelőt. Gróf Széchényi is erre törekedett. De kívánatos volna, hogy az országnak több részén lehessen ily segédeszközhez folyamodni."

Somogyi azt is világosan látta, hogy „Igazán használhatóvá egy könyvtár csak sajtó útján közvett jó catalogus által válik; s épen ez ama nagy hátrány, melly honunkban a tudományosság emelkedését gátolja, a Teleki és Széchényi féle catalogusok hiánya. Én illyet akartam a szegedi számára készíteni; de persze ezt nem lehet hét alatt előállítani.”³

A közművelődés szolgálatának hangsúlyozásával, maga a közművelődés szó használatával csaknem száz évvel kora előtt járt. Ma a közhasznú információ, az információhoz jutás joga ugyanezeket az elveket fogalmazza meg. S a számítógépes kapcsolat, amely lehetővé teszi a keresést más könyvtárak katalógusaiban, nem a Somogyi által szükségesnek tartott *világkönyvtár* egy formája?!

Az alapítványi gyűjtemény

Somogyi enciklopédikus könyvtárat hozott létre. Nem a ritkaságokat gyűjtötte, hanem a tar-

talom, a tudományos érték volt számára a fontos. Minden tudomány alapművei, a lehető legjobb kiadásban, megtalálhatók a tékában. A tudományos szakfolyóiratokat is gyűjtötte. Egyedivé az teszi ezt a könyvtárat, hogy Somogyi olvasás közben jegyzetelt a kötetekbe, olykor csak rövid glosszákat, olykor hosszú, elemző esszéket írt a borítóra vagy az előzéklapokra. Hatalmas műveltségről, tájékozottságról és kegyetlenül éles kritikai szellemről tanúskodnak ezek a bejegyzések. Somogyi könyvtárrendezési tervet is készített, ezt azonban igen hamar hatályon kívül helyezte a könyvtár első igazgatója, *Reizner János*. Megmaradt azonban a fő rendező elv: a szakrendi raktározás. Tíz főosztályba sorolták a tudományokat, tehát 'önfeltáró' ez a rendszer, a tartalmilag összetartozó, rokon tematikájú művek egy szakaszban sorakoznak a polcokon.

Kiemelkedő értékű a hittudomány anyaga; filológiai és kiadástörténetileg fontos bibliakiadások teljes sorozataival. A Brian Walton által gondozott, 1657-ben Londonban kiadott polyglott biblia Somogyi-könyvtári variánsa eredetileg is csupán 10-12 példányban készült. Kínai nyelvű Újszövetség és cseremisiz nyelvű Máté evangélium is található a gyűjteményben.

Az 'Orvosi tudományok' kötetei bizonyítják leginkább, hogy Somogyi kezdettől fogva egy nyilvános könyvtár gondolatától vezetve gyarapította könyvtárát. Vesalius Anatómiája (Bázel, 1555) mellett jól megférnek a füveskönyvek és a bábászati szakkönyvek.

A gyűjtemény legtöbb kötetét számláló tudománycsoportja a 'G' szak: Történelem s földrajz. Az egyetemes és a magyar történelem szak nélkülözhetetlen forrásmunkákat tartalmaz. Legismertebbé a 'G.c.' szak vált, amelybe földrajzi, etnográfiai, topográfiai művek tartoznak. A csodálatos metszetekkel illusztrált kötetek olvasása közben Somogyi beutazta az egész világot. Felemelő érzés kikereśni a 16. századi kiadványokban a Magyarországról szóló fejezeteket; nem kérdéses, hogy Európához tartoztunk.

A nyelvészeti munkák között nehéz megállapítani, mi a legértékesebb vagy legérdekesebb. Egzotikus és ritka nyelvek szótárai mellett megtalálható a Plantin nyomdában 1573-ban készült első holland szótár, az 1598-as kiadású, hatalmas Calepinus szótár, amelyet 14. születésnapjára kapott Somogyi az édesapjától 1825-ben. Kuriózum az 1787-ben Szentpétervárott kiadott 200 nyelvű szótár, amelynek két kötetében csak ciril

betűk találhatóak, kiejtés szerint olvasható benne egy cca 300 tételből álló alapszókincs 200 európai és ázsiai nyelven.

Tartalmuktól függetlenül külön csoportot képeznek az ősnymtatványok és a Régi Magyar Könyvtár kötetei: 'Inc.' jelzettel. A valóság azonban nem felel meg a rövidítésnek, hiszen nem mind inkunábulum, ami ilyen jelzettel kapott, 16. századi nyomtatványok, kézzel színezett ábrákat tartalmazó antikvák is kerültek ide. Ma 36 ősnymtatványa van a könyvtárnak, ebből 8 egyedüli példány Magyarországon. Cca 340 antikvát számol a gyűjtemény. A kiemelt RMK anyag is szubjektív válogatás eredménye, ma már nem tisztán érthető a kiemelés alapja, de ezen nem változtat a könyvtár.

Érdekes, hogy Somogyi könyvgyűjtésében nem játszottak különös szerepet a régi magyar nyomtatványok. A tartalom volt a fontos, nem a bibliofil- vagy korszakszemponthuság. Mégis neki köszönhető a tudatosan RMK-volta miatt beszerzett kis gyűjtemény: az alapítvány kötetek között talált értékes duplumpéldányokat ezekre cserélte el Reizner a nemzeti könyvtárral.

„Koronás főeknek...”

A korábbi possessorok névbeírása, ex librisei alapján állítja Reizner⁴: *„Koronás főeknek, államférfiaknak, főpapoknak, tudósoknak elzúllott könyvtáraiból ritka becsű példányokat gyűjtött egybe, s ha a könyvek provenienciái egy külön jegyzékben összeállítatnának, a hazai régibb könyvtáraknak és gyűjtőknek több ismeretlenjét lehetne abból megállapítani.”* Került Somogyi könyvtárába Miksa mexikói császár, Guizot francia miniszter, Rummy Károly György és Batsányi könyvei közül is. Az esztergomi érsekek és kanonokok csodálatos ex librisei az esztergomi klérus rangját is érzékeltetik.

Ugyanígy jellemző az egykori tulajdonosokra a könyvek kötése. Előkelő possessort sejtetnek a mives gótikus és reneszánsz bőrkötések, a dúsan aranyozott, monogramokkal is díszített barokk kötések. Szerényen sorakoznak közöttük az egyszerű papírkötések, s azok a borítások, amelyeket Somogyi készített a könyvek számára, hogy azok szállíthatók és használhatók legyenek, 'pongyola köntösüket' ideiglenesnek szánta.

A gyűjtemény feltárása

Az alfabétikus katalógust a porosz instrukciók szerint szerkesztették. A kéziratos főlapok *Tömörkény István*, majd *Móra Ferenc* kézírását is őrzik. A kötetek raktári helyének meghatározása, a 'szakozás' az igazgató feladata volt. Helyrajzi (szak-)katalógust is készítettek. 1956-ig ez a rendszer működött, akkor tértek át a szakrendi raktározásról a nagyságrendire, s kezdték építeni a szabványos cédulakatalógust. A mai napig legjobban használható tárgyszókatalógust 1918 és 1923 között *Fischhof Ágota*, a könyvtár első szakképzett könyvtárosa készítette, az addigi teljes álmányról.

Szeged könyvtára ma

Az 1883-ban megnyitott könyvtár folyamatosan szolgálja a város közönségét. Az egykor 43 701 kötet mára 740 000-re gyarapodott. A korábbi, csak prézens gyűjteményt kölcsönözhető állománnyal egészítették ki. Kialakult a fiókhálózat, hogy az egyre növekvő város új részei se maradjanak könyv, könyvtári szolgáltatás nélkül. 1973-tól megyei könyvtári szerepet is betölt a könyvtár.

A legnagyobb változást az 1984-ben felavatott új könyvtárpépület jelentette. A könyvtár korábbi, familiáris légkörét elvesztve itt már öt szinten szolgálja az olvasókat. Az új épület, mely külső megjelenésében egy hatalmas 'üvegpalotára' emlékeztet, vonzza a látogatókat. Az átadás után a beiratkozott olvasók száma ugrásszerűen megnövekedett. Míg a régi könyvtárpépület olvasóterme generációk tanulószobája volt, misztikus ünnepélyességet sugallva, az új épületben tágas olvasótermek vannak, melyek látogatottsága arról tanúskodik, hogy megkedvelték a könyvtárhhasználók. Ebben szerepet játszhat az is, hogy minden olvasónak külön asztal jut, ahol mások zavarása nélkül szétterítheti jegyzeteit, a kézikönyvtár kötetait vagy a raktárból kért műveket, folyóiratokat.

A könyvtár értékes különgyűjteményei megfelelő elhelyezést nyertek az új épületben. Ezek közül kiemelkedik a *Vasváry-gyűjtemény*, Vasváry Ödön ajándéka. A szegedi születésű, Amerikába vándorolt lelkész hatalmas lapkivágat-gyűj-

teményt állított össze az amerikai magyarságról. Vasváry 'tanulósobája' is a Somogyi-könyvtár egykori olvasóterme volt, erre emlékezve ajánlotta fel ezt a fontos hungarika anyagot Szeged könyvtárának 1972-ben.

Ha Somogyi Károly a szokásnak megfelelően az esztergomi bibliothecára hagyományozza könyvtárát, az beolvadt volna a többi értékes hagyaték közé. Egy lett volna csupán a sok közül. Így viszont önálló életre kelt. Meghatározója lett egy nagyváros közművelődésének. Szeged tudományos életének elindítójává és bázisává vált. A kolozsvári egyetem Szegedre költözéséig egyedüli reprezentánsa volt a város szellemi életének.

A Somogyi-könyvtár méltó emléket állított alapítójának. Somogyi Károly könyveiből, az alapítványi gyűjteményből készült az ún. *Emlék-könyvtár*. A megközelítőleg 10 000 kötetes változás az eredeti gyűjtemény arányosan kicsinyí-

tett változata. Könyv- és könyvtártörténetet őriz ez az élő múzeum. Az épület harmadik emeletén található termet a Somogyi-könyvtár eredeti, több mint száz éves könyvállványaisal rendezték be.

Irodalom

1. A cikk eredetije nincs meg. Somogyi idéz az írásból a „Gomi Misi” előfizetési felhívásához csatolt, feltehetően válaszcikknek szánt kéziratában. (Esztergom, Főszékes-egyházi Könyvtár)
2. FERENCZY György: Somogyi Károly élete. Magyar Sion. 1888. 766-768.p.
3. Levél Reizner Jánosnak. Esztergom, 1883. július 3. (Somogyi-könyvtár, irattár)
4. RUSZTI R.J. (Reizner János): A szegedi Somogyi-könyvtár. Bp. 1886.

A BEIRATKOZÁSI, ILLETVE KÖLCSÖNZÉSI DÍJAK NAGYSÁGÁRÓL, sőt szükségességéről tovább folyik a vita Németországban. – Lényegesen emelik a kölcsönzési díjat, követeli a könyvtáraktól Alsó-Szászországban az Adófizetők Szövetsége, mert csak így lehet fedezni a 88 millió márkára tervezett könyvtári kiadásokat. – Zweibrückenben 1994 nyara óta a 18 éven aluliaknak is fizetniük kell a kölcsönzésért. – Leichlingenben felére csökkentették a kölcsönzési díjat, mert legutóbbi megemlése óta visszaesett a könyvtár használata. – Cerlinghausen könyvtára a kölcsönzési díj eltörlését javasolja, mert az előirányzott 15 000 helyett csak 3500 márkát jövedelmezett, viszont 20, 30, helyenként 40%-kal csökkentette az olvasók számát. – A beiratkozási díj bevezetése a müncheni városi könyvtárhálózatban sem váltotta be a hozzá fűzött költségvetési reményeket, viszont 40%-kal csökkentette a felnőtt olvasók számát; ezzel szemben 22%-kal több gyerek jár most könyvtárba, s a tízévesek is Thomas Mann regényeit viszik haza – mert apukának-anyukának fizetnie kellene érte, nekik pedig nem.

(DBI-Pressespiegel, 1995. ápr.)